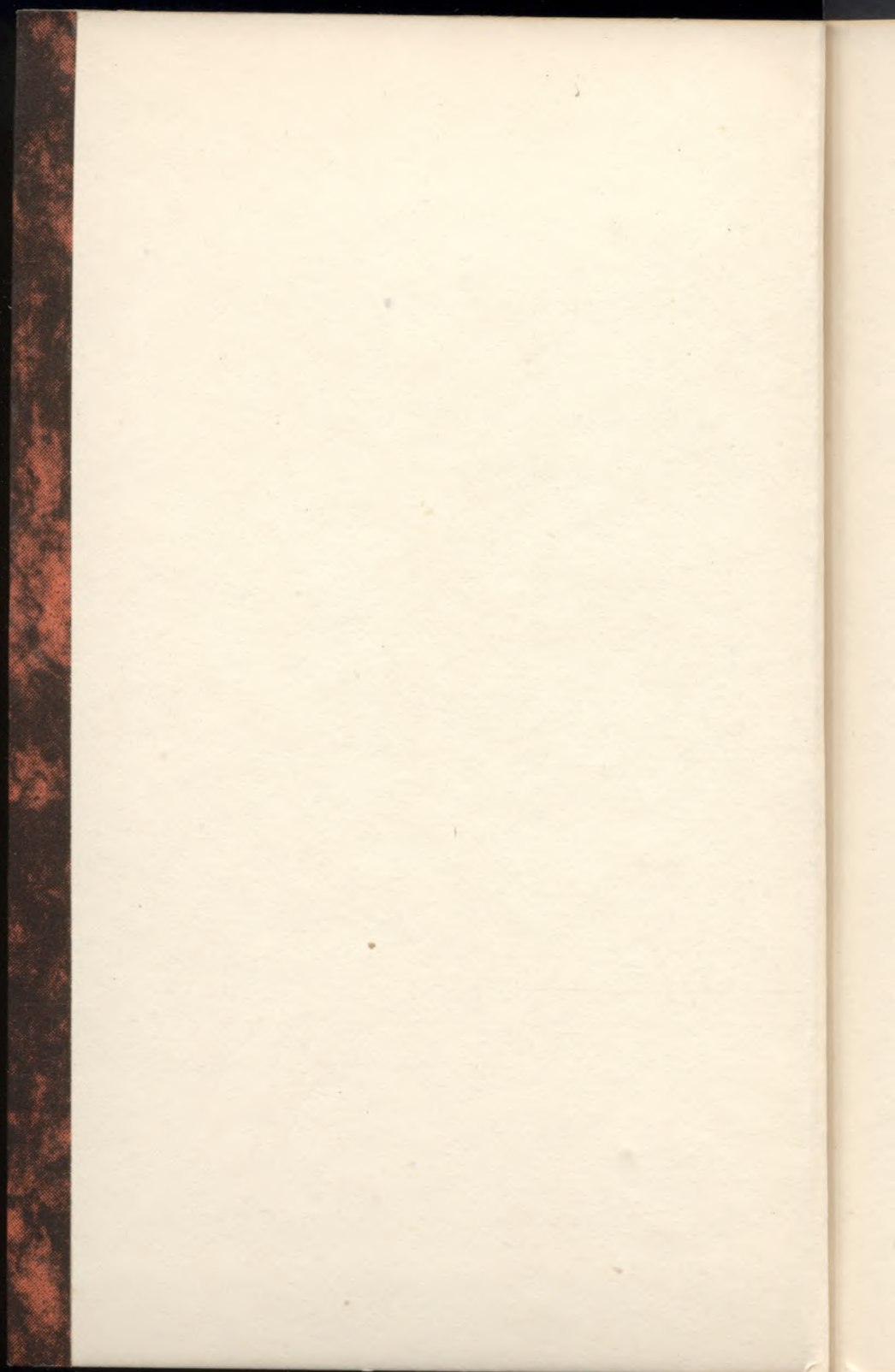
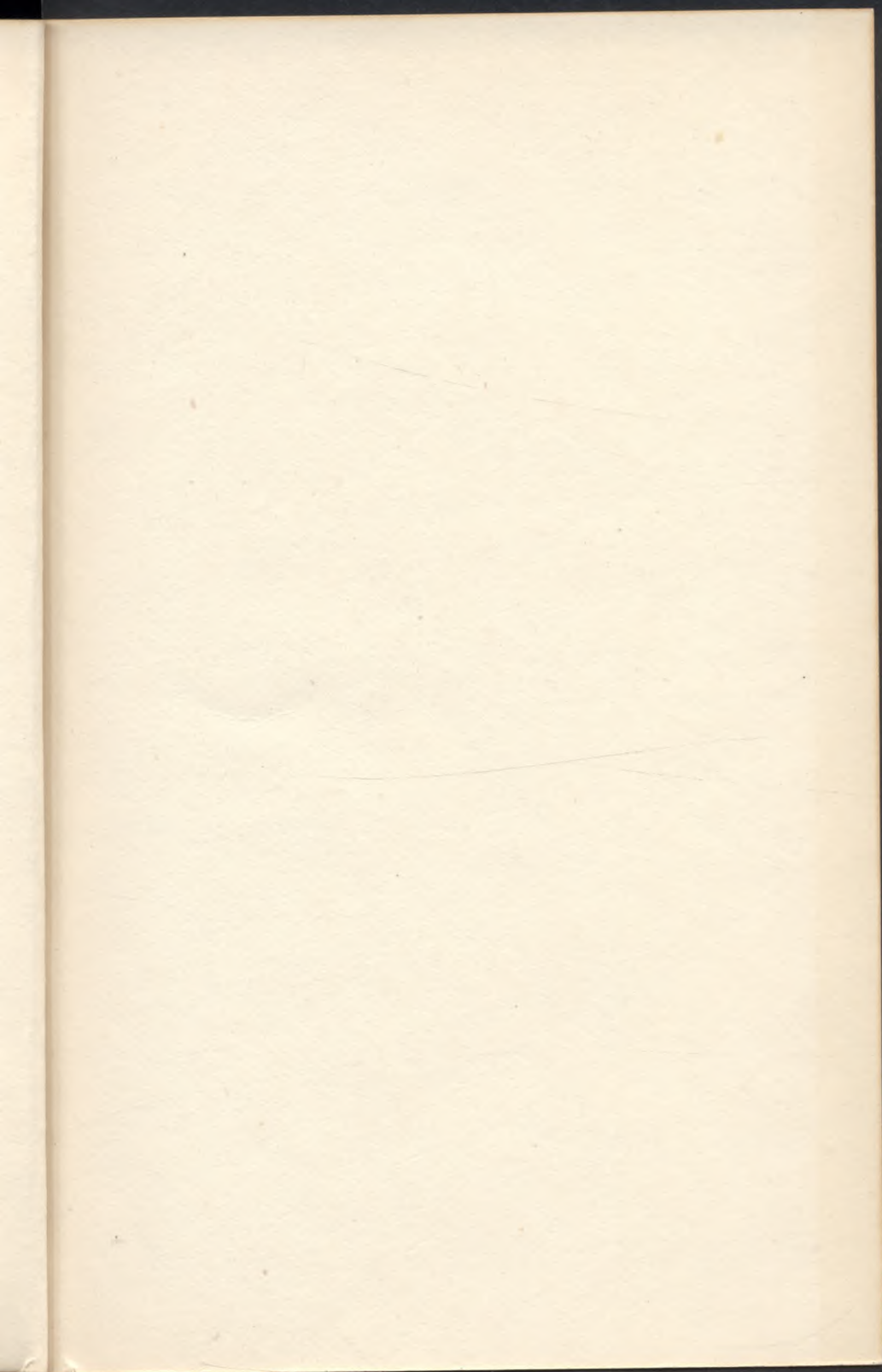

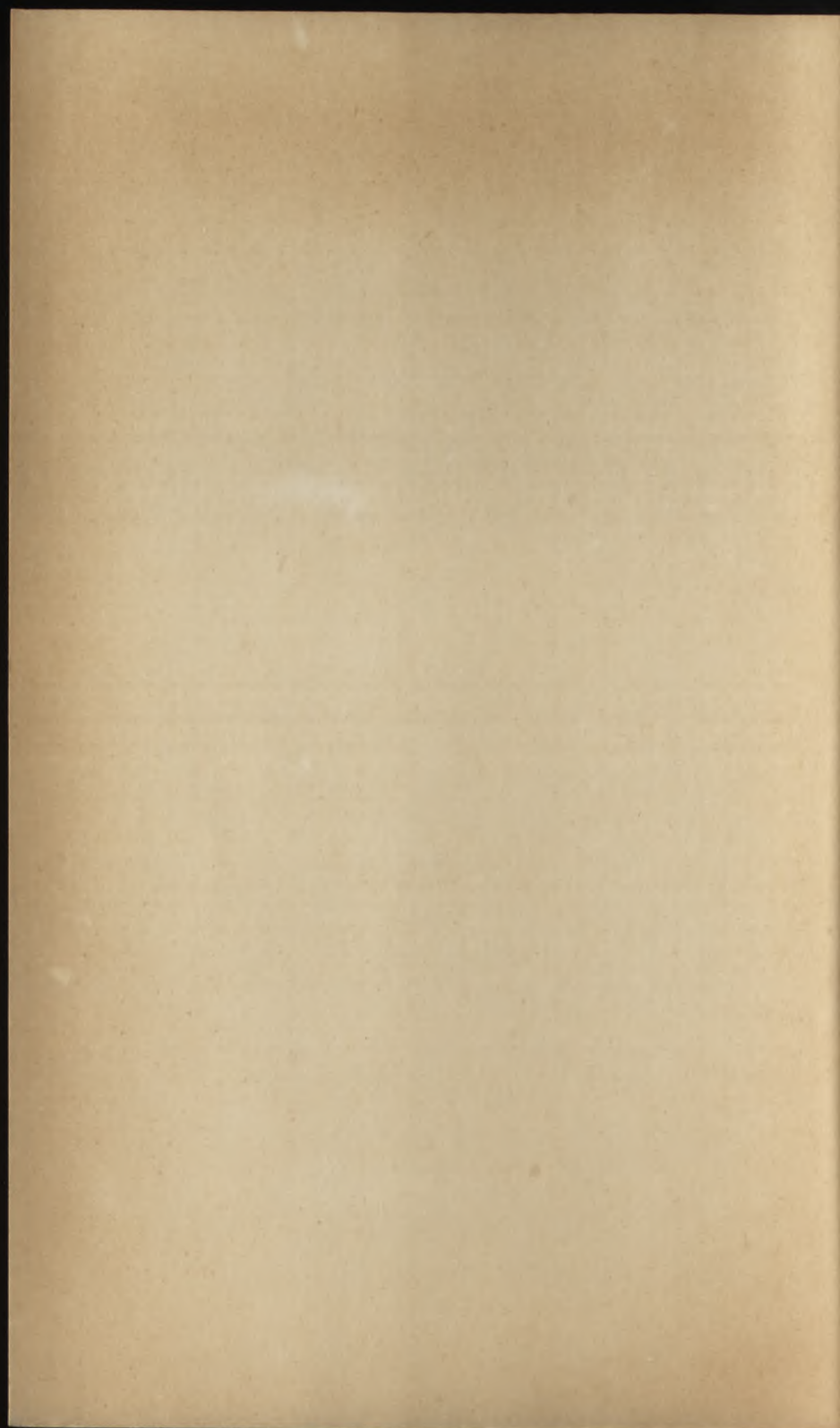
.....
258.117

OSZK

Hunyadvármegye

JÁNOS KIRÁLY ÉS IZABELLA KIRÁLYNÉ

korában

(1511—59)

*

LEVÉLTÁRI KUTATÁSOK ALAPJÁN ÍRTA

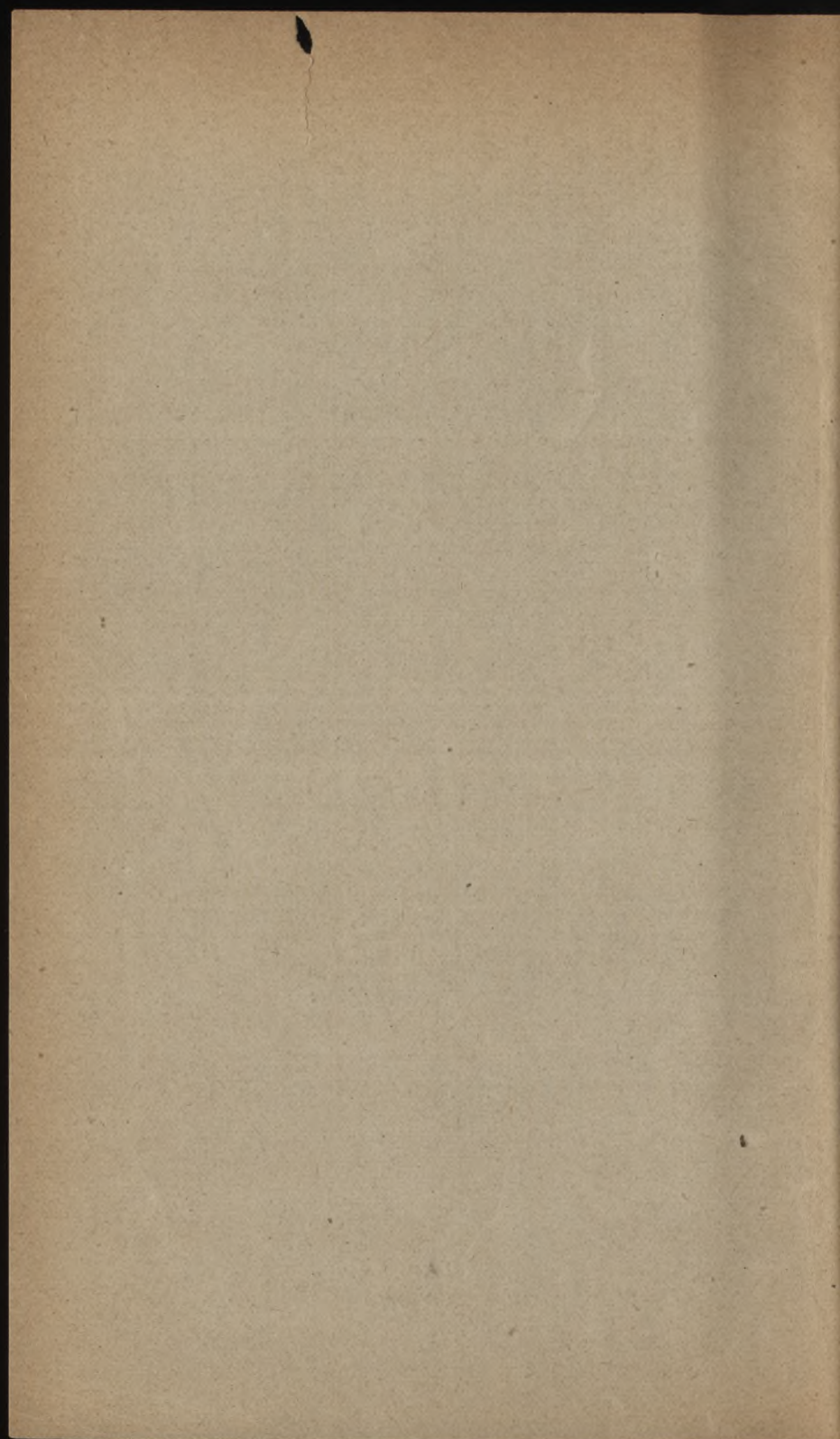
Dr. VERESS ENDRE

DÉVA

KROLL GYULA KÖNYVNYOMDÁJA

1904.

Hunyadvármegye

JÁNOS KIRÁLY ÉS IZABELLA KIRÁLYNÉ

korában

(1511—59)

*

LEVÉLTÁRI KUTATÁSOK ALAPJÁN ÍRTA

Dr. VERESS ENDRE

DÉVA

KROLL GYULA KÖNYVNYOMDÁJA

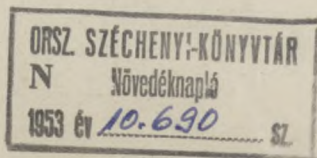
1904.

Különlenyomat a „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ XIV. Évkönyve
50--72. lapjairól.

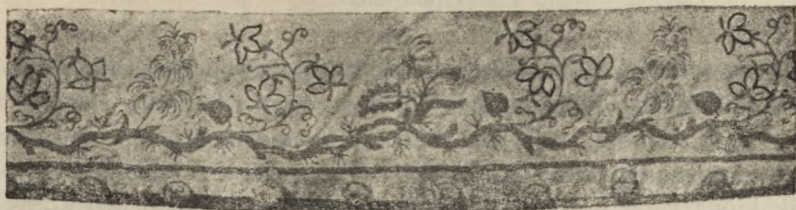

258117

Dr. Veress Endre történetíró

Szapolyai János azért kapta meg 1510 végén az erdélyi vajdaságot,¹ hogy ne alkalmatlankodjék többé a budai udvarban, s felelje a kikoszarztatás keserűségét, melyben II. Ulászló királyunk részesítette, midőn (anyja buzdítására) leánya kezét megkérte. Kicsinyelték személyét, pedig délczeg jó vitéz volt, s gúnyolták nagyravágyását, bár anyja és nemzete rég megjövendőlte neki, hogy király lesz belőle . . . Így jut szepesi váraiból Erdélybe, melyet nemcsak kormányoznia kellett, hanem meg is védelmeznie a szomszédos moldvai és havasalföldi vajdák betöréseivel, meg a törökkel szemben. De azért országos dolgokban is résztvett s tanácsát a király a távolból sem nélkülözhetette. Parancsára indul már 1511 tavaszán a Rákos mezejére hirdetett országgyűlésre, miután a hűsvéti ünnepeket Déván töltötte, az országrész védelmét helytartójára, héderfáji Barlabássy Lénárt erdélyi vicevajdára bízván.² Majd visszatérve, 1512 januárius végén Szászvároson ítélezik,³ 1513 nyarán pedig vármegyénken át, a Maros völgyén indul a török ellen, diadalmas hadjáratra. Népszerűbbé azonban az a másik fegyverténye tette,

¹ E tanulmány kivonatos, első alakjában (miként társulatunk 1902 június 22-iki ülésén felolvastam) megjelent először a dévai állami főreáliska 1901—902-iki évi Értesítője 3—20. lapján, s utána egyidejűleg a „Hunyadvármegye” 1902. évf. 51—54. száma tárczarovatában; most azonban tetemesen bővítve közöljük Évkönyvünkben, melynek számára készült eredetileg is.

² Szapolyai János rendelete Déváról 1511 április 21-ikéről Besztercze város tanácsához; kivonatban közölte dr. Berger Albert a Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat IX. Évkönyve 112. l.

³ Januárius 29-iki oklevele Majláth Béla: Oklevelek Maylád István életéhez (Budapest, 1891.) 9. l.

hogy a következő (1514-ik) évben leverte a Székely (Dózsa) György-féle pórlázadást, mely hazánk déli részét lángba borította. Pütkösdkor Déván táboroz seregével s rendel el általános nemesi felkelést Enyedre, miután híre jött, hogy a «keresztesek» a néppel elfoglalták Lipa várát s a Maros mindkét partján közeledve, már Körösmeg Abrudbányát fenyegetik.¹ Szapolyaira várt Erdély új vicevajdája is, Thúróczy Miklós, a ki biztos hírként jelezte, hogy a lázadók a csanádi püspököt Szapolyai udvarmestere fiával együtt keresztrefeszítették.² Tőlünk a vajda Szászvárosra rándul és rendel el várkastélyának sürgős felszerelését élelmi- és lövészekkel.³ Csapatjaival Enyedről jövet is megpihent Déván,⁴ aztán július közepén a Vaskapu-hágón, «hol néha-napján a nagy Hunyadi János a törököket megverte vala», sietett észrevétlenül Temesvár alá,⁵ hogy felmentésével vérbe fojtsa a veszedelmes felkelést.

Szapolyai ezentúl több időt tölt Lippán és Gyulafejérvárt, de vármegyénkbe is ellátogat, ha az ország védelme vagy valamely vajdai végzés foganatosítása kívánja. Így találjuk 1515 október elején Haczakon,⁶ 1517 pütkösd előestéjén Déván,⁷ 1518 ősze közepén Bácsan,⁸ 1520 karácsonya előtt Barcsán,⁹ 1521 július végén Szászvárosan, a szász-sebesi táborba rendelve az erdélyi hadakat,

¹ Rendelete Déváról, 1514 június 9-ikéről; Évkönyvünk id. IX. k. 113. l.

² Thúróczy alvajda levele Déváról, 1514 június 7-ikéről, a Székely oklevéltár V. k. (Kolozsvár, 1896.) 49. l. és egy másik oklevele 1515 február 12-ikéről, gróf Kemény József kézirati Appendix diplomataria Transylvanici 8. k. 198. l. (Az Erdélyi Országos Múzeum Könyvtárában.)

³ Szászvárosról 1514 június 14-ikén írt rendelete dr. Amlacher Albert: Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos (Nagyszeben, 1879.) 86. l.

⁴ Déváról 1514 július 9-ikén írt rendelete a Székely oklevéltár III. k. (Kolozsvár, 1890.) 185. l.

⁵ Budai Ferencz Magyarország polgári históriájára való lexikon III. k. (Nagyvárad, 1805.) 549. l. és Márki Sándor: Dózsa György és forradalma (Budapest, 1886.) 174. l.

⁶ Kilenczedikén kelt oklevele a Történelmi Tár 1890. évf. 340. l. és egy 15-ikéről kelt a Székely oklevéltár I. k. (Kolozsvár, 1872.) 328. l.

⁷ Déváról, 1517 május 30-ikán kelt oklevele kivonatát közölte Beke Antal a Történelmi Tár 1898. évf. 151. l.

⁸ Nagy-Bácsan 1518 október 19-én kelt oklevelét ld. a Hazai okmánytár V. k. (Győr, 1873.) 419. l.

⁹ Barcsáról, 1520 decz. 20-án kelt rendelete a Tört. Tár 1898-iki k. a 155. l.

«mivel a török szultán kétségtelenül be akar törni az országba.»¹ Be is tört, s mire az ország útját állhatta volna, elfoglalta Nándorfejevárárt. Most már éberebben kelle vigyázni a dévai szorosra, Erdély kulcsára, s azért minden évben szétnézett megyénkben. Így ír pl. 1524 július elsején Déváról jövet² Barcsáról,³ szept. közepén ugyanonnan;⁴ s látjuk 1526 ápr. elején a közeli Szász-Sebesen járni.⁵

Am gondossága daczára sem akadályozhatta meg a nemzet elvzését, midőn a gög és pártszenvedély ketté töri kardját, s ő, a kipróbált, bár szerencsétlen hadvezér nem jelenhet meg a mohácsi csatatéren, mert a vezérek féltik tőle — a köznemtől — álmodott diadaluk dicsőségét! Hanem azért közel volt felmagasztaltatásának órája s — bár anyja nem érhetette meg — tíz héttel a nagy csata után (Márton-napkor) Szapolyait Székesfejevárt Magyarország koronás királyává koronázták.

Ekkoriban, s talán Szapolyai János anyagi támogatásával fejeződött be a dévai piaczi templom újraépítése is, mivel a szentélye mennyezetén látható három korjelző czímer nyilván magyarázza, hogy a mai «dévai ev. ref. templom, illetőleg le nem rombolt szentélye épült akkor, midőn Magyarország trónján egy, a Jagellóházból származott király ült s a mikor a Szapolyai-család egyik tagja valamelyes előkelő állást foglalt el Erdélyben», vagyis II. Ulászló, vagy II. Lajos uralkodása idejében, kik alatt a királyságra jutott Szapolyai erdélyi vajda volt.⁶

Csakhogy utána öt héttel (1526 december 17-ikén) Ferdinándot is királylyá választotta az ország egy része, s mivel mind-egyik ragaszkodott jogaihoz, harczra került a két király dolga. De János királynak nem kedvezett a szerencse, sőt menekülnie kelle Lengyelországba. Mikor pedig onnan 1528 végén visszatért, Ferdi-

¹ Szászvárosról, 1521 július 29-ikén írt rendeletét kivonatban közölte Berger id. h. 113. l.

² Innen kelt 1524-iki oklevelét id. Szeredai Antal: *Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae* (Gyulafehérvár, 1791.) 141—2. l.

³ A Székely oklevéltár id. III. k. 234. l.

⁴ Gróf Kemény József kézirati id. Appendix diplomatarii Transsylvanici-je 9 k. 101. l.

⁵ Jászay Pál: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* (Pest, 1846.) 352. l.

⁶ Bővebben Halaváts Gyula cikkében, az „Archaeologiai Értesítő” 1902. évf. 75. l. és Évkönyvünk XIII. k. 102. l.

nánd megbízásából Pemfflinger Márk szebeni királybíró saját vára, Lippa körül őrizte, s megyénkben Haczakon öt hónapig tanyázott 200 lovasa, nehogy János király s hívei betörjenek¹ a Vaskapuhágón Erdélybe.

Az erősségeket meg abaujvári Perényi Péter, a Ferdinánd által kinevezett új erdélyi vajda tartotta megszállva, a ki (1528 június 25-ikén) éppen Déváról tesz jelentést arról, miként adta át Fogaras várát a király iránt hű szűnyogszegi Maylád Istvánnak.² De azért János király lassanként mégis győzedelmeskedett s nem telt bele egy év, Kun Gothárd elfoglalja számára Gyulafejérvárt, a püspöki székhelyet, és a nemzeti király ügyét már nemcsak a székelyek támogatták,³ hanem érdekében a moldvai és havasalföldi vajdák is betörnek a szultán rendeletére, miután őszire maga is bejön és biztosítja János királyt pártfogásáról, a gyászos emlékü mohácsi csatatéren. S minthogy közben a János-pártiak Erdélyben Perényi vajdát kézrekerítették, az év végén csak olyan feltétel mellett bocsátották szabadon, hogy a dévai vár birtokáról lemondott.⁴ És hiába alkudozott a következő tavaszon ezzel a dévai várőrséggel Pemfflinger, azt felelték neki, hogy a vár ura szintén tisztelője a római királynak,⁵ s tőlük ne féljen. Csupán Hunyadvára tartott ki híven Ferdinánd mellett, míg később János király emberei ki nem ostromolják.

János király tehát most már bátorságosabban ellátogathatott Erdélybe, hová országos érdekek hívták. Ilyenkor varmegyénkben is megfordul. Így 1530-ban Barcsán⁶ jár, a következő évben pedig

¹ Pemfflinger eredeti számadáskönyve alapján; közli Schuller az Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 26. k. 248. lapján, mint elsejét annak a 230 becses oklevélnek, melyet (1894-től 1900-ig) a bécsi állami levéltárból „Urkundliche Beiträge zur Geschichte Siebenbürgens von der Schlacht bei Mohács bis zum Frieden von Grosswardein“ czímen az id. Archiv 26., 28. és 29-ik kötetében kiadott.

² Közölte Schuller az id. Archiv 26 köt. 612—614. l.

³ Szalaházy Tamás egri püspök Ferdinándhoz Budáról, 1529 július 14-ikén; ugyanott, a 28. köt. 443. l.

⁴ Gerendi Miklós erdélyi választott püspök és társainak jelentése Ferdinándhoz Nagy-Szebenből, 1529 november 28. és 29-ikéről; ugyanott a 455. és 462. l.

⁵ Pemfflinger Márk testvéréhez, Istvánhoz Nagy-Szebenből, 1530 május 30-ikán; ugyanott, 482. l.

⁶ Szeredai id. m. 159. l.

(1531. júl. 10-ikén) ép Déván erősíti meg lakosai könyörgésére a várost mindama «régi szabadságaiban és immunitásaiban», melyeket az előbbi magyar királyok kegyéből élvezett, a várat egyúttal mesztegnői Szerecsen János tolnamegyei főispán kezére bízván.¹ Ezután fél év múlva (1532. január 15-ikén) Szászvárosról ír,² április 17-ikén Déván, 1534. november 7-ikén megint Szászvároson rendelkezik;³ 1535-ben meg a hűségre tért enyingi Török Bálintnak adományozza Hunyadvárát,⁴ miután azt a Gritti által megöletett Czybak Imre váradi püspök (1534. augusztus elején) Brandenburgi, vagy mint a magyarok nevezték: markoláb György örgróf népétől több mint tíz hónapi erőlködéssel kiostromolta.⁵ Sőt mivel a katonák ez ostrom alatt sok kárt tettek, a király a várközség és felpredált környékének adóját hat évre elengedte.⁶ A később Konstantinápolyban elhalt vitéz Török Bálint egyúttal Hunyadmegye örökös főispánságát is megkapta a királytól, mely méltóságot utódai közül öten több mint nyolczvan évig viselték.⁷

*

Az öregedő király utolsó évei történetéből két nevezetes esemény emelkedik ki. Az egyik a váradi béke megkötése (1538. febr. 24-ikén), a mi véget vetett a János király és I. Ferdinánd közti évtizedes küzdelemnek. A másik pedig, hogy reá egy évre — szintén György barát ösztönzésére — feleségül vette egykori sógora, I. Zsigmond lengyel király húsz éves leányát, Izabellát, kitől (1540. július 7-ikén) Budán fia született. Ennek örömhírét a király (Erdélybe jöve a lázadó Maylád István leverésére) szomszédságunkban, Szász-Sebesen vette, hol két hét múlva (1540. július 22-ikén) 53 éves

¹ Gróf Kemény József kézirati Appendix-e id. 9. k. 168. l.

² Bethlen Farkas erdélyi históriája nyomán Ráth Károly, A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei (Győr, 1861.) 298. l.

³ Két rendelete a jelzett napokról Amlacher id. m. 98 és 107. l.

⁴ Verancsics Antal feljegyzése, Összes munkái II. k. 40. l. és III. k. 63. l.

⁵ Ugyanott, II. k. 35. l. és Szeben város tanácsa 1534. augusztus 4-ikéről Gerendi Miklósnak; Schuller közlése az id. Archiv 29. k. 515. l. Továbbá a M. Tud. Akadémia Értesítője 1853-iki évf. 101. l.

⁶ Fejér nyomán Kövári László, Erdély történelme III. k. (Pest, 1860.) 46. l.

⁷ Lázár Miklós gróf nyomán Koncz József Évkönyvünk X. k. 145. l. Csakhogy nem Török Bálint volt Hunyadmegye első ismert főispánja — mint eddig tudtuk — mivel előtte Baráthfy András és Erdélyi Mihály szerepelnek 1531-ben főispánokul; Évkönyvünk V. k. 108. l.

korában meghalt. Így hát élve már nem járhatott többé megyénkben, de nevezetes, hogy viasszal bevont holttestét György barát egyszerű gyászpompával a természet által is védett magas dévai várba hozta a szent koronával együtt. A drága halott és a kincsek hites őrzői voltak: pelsőci Bebek Imre, Verancsics Antal gyulafejevári prépost, Kassai János alkincstárnok, Estári János, a királyné udvarmestere és hunyadi Literatus Péter dévai várnagy.¹ Három hétig feküdt így kiterítve utolsó nemzeti királyunk dévai várunkban, a míg György barát a zászlósurakkal (lecsendesítvén az erdélyi zavarokat) augusztus 20-ikán² átkelt másfélezer főnyi seregével Alvinczen a Maroson, s magához véve a várból a király holttestét, megindult vele a Maros völgyén, hogy az elhunyt kívánsága szerint Székesfejevárra vigye nagy királyaink mellé.

II.

De a korán özvegységre jutott királyné nemcsak urát vesztette el váratlanul, hanem egy évre rá — végigszenvedvén Ferdinánd seregeinek tíz hónapi ostroma idegölő izgalmait — Budát is, melyet II. Szülejmán felmentett. Kárpótlásul a szultán, fia felnőttéig Erdélyt adta neki lakóhelyül, de Izabella előbb János király atyja fia: szuraklini Petrovics Péter várában, Lippán akart megpihenni, hová két heti zaklatott utazással 1541 szeptember 18-ikán ért le Budáról, sok félelem és baj közt. Majd november utolsó hetén hirtelen elhatározással rövid látogatóba jött György baráttal (kis fia és udvara kíséretében) Erdélybe, hová véglegesen csak akkor telepedett át, mikor a nagyeszű barátnak a tordai országgyűlésen (1542 márczius végén) sikerült az erdélyi három nemzet — a magyar, székely és szász — egyesítésével az erdélyi fejedelemséget kialakítania. Ennek hírére Izabella is felkerekedhetett s az ország rendiből alkotott száz főnyinél nagyobb kísérettel indult ki Erdély felé

¹ Így fordul elő neve 1541 februárius 12-ikén és június 8-ikán is a tordai országgyűlésen és a gyulafejevári egyezséglevélben; az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 64, 68 és 69. l.

² Ezen a napon (Dewa, in festo sancti Stephani regis, 1540) kelt Petrovics Péter temesi ispán, Thewrek Bálint capitaneus generalis és Frater Georgius váradi püspök, kincstartó ama levele, melyben meghívják Lázár Jánost, Kornis Miklóst, Geréb Pétert és Mihályffy Tamást, hogy megbeszéljék velük, miként járjanak el a király ellen lázadókkal szemben; eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum törzslevéltárában. Egy másik kiadva a Hazai okmánytár V. k. 441. l.

Lippáról, hol közel nyolcz hónapot vesztegelt. A Maros völgyén haladva jutottak Solymos vára, Tótvárad, Zám, Illye és Branyicska érintésével Dévára, hol a barát fogadta s várt reá néhány nap óta, midőn május közepén megérkeztek. A királyné asszony két hetet töltött Déván, a vár alatti egyszerű udvarházban, hogy kipihenje az út fáradalmait. De, habár gyengélkedett, első dolga volt a barát tanácsára (1542 május 17-ikén) országgyűlést hirdetni Székely-Vásárhelyre. A pünködsdi ünnepek után megerősíté a húsvétkor elhalt erdélyi püspök Statilio János végrendeletét,¹ s aztán pihent erővel indult fővárosa, Gyulafejevárr felé.

Ettől kezdve a királyné fiával tíz esztendőtt élt egyfolytában Erdélyben, hol jó, hol rossz viszonyban a helytartónak választott György baráttal, kivel természete sehogy sem egyezett. Megtörtént ugyan, hogy egy udvari mulatságon még tánczolt is a baráttal, de mikor éreznie kellett, hogy udvartartásáról nem gondoskodik kellően, ellenszenv, sőt gyűlölet fejlődött ki lelkében iránta, s még országgyűléseken is gyakran panaszkodott a barát mindenhatósága ellen. Kerülte is, a mennyire lehetett. Így az 1546-iki enyedi tavaszi gyűlésből hazatérve, május harmadik hetén egy hónapi időre Dévára jött, bár neheztelt a Barcsay-családra, melyről a múlt évi Szent-György napján megnyílt tordai országgyűlésen hallotta a hivatalos jelentések során, hogy Barcsay Farkas, György és Miklós — elfordulván a régi hittől — egy fafeszületet gyermekekkel kötélre kötve a folyóig hurczoltattak a földön, s ott letelepedvén, ételt főztek rajta. A megbotránkoztató eset szigorú eljárást és megtorlást kívánt, de nem volt egyedüli, hisz ekkor a brassói Honter János kezdeményezésére országszerte elterjedt a reformatio, mely megyénkben Hunyadvárában kezdődött már 1526-ban,² úgy, hogy még enyingi Török János főispán is kálvinista volt.

Három év múlva, 1549 augusztus elején újból Dévára húzódott a királyné, melynek várába kincseit is felhordatta. Ezúttal oly szándékkal jött, hogy ismét lippai várába vonúl, mert az éhenhalás félelme kényszeríti távozásra. Hanem a mint ennek híre ment, a szebeni szászok pár nap múlva küldöttséggel kérték, hogy legalább

¹ Szeredai id. m. 161—4. l.

² Ld. Faragó László cikkét: A reformatio kezdete Hunyadmegyében, Évkönyvünk XIII. k. 53—56. l.

addig ne távozzék az országból, a míg a «helytartó» be nem jön. A barát is figyelmeztette, hogy «Erdélből ki ne menne, mert végre megbánná.» És midőn tapasztalta, hogy tanácsurai is hazaszállingóznak, egy hozzájutott portai csausz pedig egyenesen lebeszélte szándékáról, visszaindult, s néhány napot Szász-Sebesen töltve, szeptember elején újra Gyulafejérvárt találjuk. Barátságuk azonban most sem tartott sokáig, sőt a következő év nyarán Petrovics Péter támogatásával fegyveres mérkőzésre jutott a dolog a királyné és a barát közt, főleg mivel kiderült, hogy titkos alkudozásokot folytat Ferdinánd biztosaival Erdély átadása végett.

Izabella támogatására 1550 november elsején Lipppa felől Khászim budai basa, kelet felől a moldvai és havasalföldi vajda tört be az országba. Hanem ez a segély inkább megrémíté, mintsem megörvendezteté a királyné asszonyt. S miközben hirtelen diódi várába húzódott, sikerült feltartóztatnia illyei táborában a budai basát, a ki hallván, hogy a barát szétverte a moldvai vajda seregét, kivonult Erdélyből. Sietett talán azért is, mivel egyik tisztjét, Feru agát Török János főispán a dévai vár alatt, a sorompónál (vagyis a vámnál) megverte s felnyársalta. A török kétszáz lovassal lepte meg városunkat, talán csak fosztogatási s nem gyilkos szándékkal, de főispánunk bosszút akarván állni a törökön, a miért Buda elfoglalása után atyját Sztambulba hurcolta, elhatározta, hogy megtámadja; bár egyik hadnagya, Nagy György figyelmeztette, hogy ez a vállalat Izabella királyné hite ellen való volna, s az országgyűlés megkérdezése nélkül nem tanácsos megindítani. De ő azért «nagy vígan» megfúvatá a trombitákat és hirtelenében 113 lovasból és 67 gyalogosból álló sereggel állta útját a töröknek. Előljáró csapatját Barcsay Gáspár vezényelte, mellette lévén Kardos Józsa, Keresztúri Péter, Bocskai Miklós, Palatics Gergely, temesvári Nagy János és Ősz László, mindannyian «jó legények», továbbá Nagy György hadnagy, kit a főispán két társával, Hetei Sebestyénnel és Vas Benedekkel hunyadi várából előre küldött Dévára. Itt a csata igen hevesen indult. Néhány töröknek Kiván vajdával ugyan sikerült a várba menekülnie, hol őket Péter diák be is fogadta, de a harctéren a pogányok megfutása után így is 88 testet találtak, míg a támadó magyarok közül csak négyen estek el, köztük «vitéz Palatics Gergely» is, sok embernek szánalmára.¹

¹ Lásd bővebben Tinódi Sebestyén krónikájának adatai alapján Kropf Lajosnál. A dévai török veszedelem 1550-ben; Évkönyvünk X. k. 57—64. lapján.

Egyidejűleg azonban a vöröstoronyi kapun betódult havas-alföldi vajda ötödfélezernyi oláh-török hadával szemben is védekezni kellett. Ez a feladat Kendefi Jánosra hárult, kit vármegyénk határára György barát küldött 1500 főnyi lovassal, és Vas Benedekre, ki főispánunk nevében feltámasztotta az egész Sztrigy-mel-leki lakosságot, nemest, nemtelent egyaránt, s eltorlaszolván az utakat és szorosokat, Hacznaknál visszaűzte a vajda előhadát, míg Kendefi segítségére nem jött a derékhaddal. Mircse vajda visszavonulása a Vaskapu-szoros felé valóságos futáshoz hasonlított, miközben a győztes hunyadmegyeiek három zászlót, tömérdek foglyot, néhány ezernyi lovat és sok kincset ejtettek zsákmányul.¹

E hadi sikerekért ép úgy magasztalták Török Jánost, a ki megyéjét megtisztítá az ellenségtől, mint a helytartó-barátot, a ki Erdélyországot menté meg ügyességével a pusztulástól. De már az nem hozott a főispán fejére tisztességet, hogy hét évvel később feleségét, a szép Balassa Borát (Balassa Menyhárt főkapitány nővérét) házasságtörés vádja miatt 1557 július 16-ikán — hunyadvári kastélya udvarán — lefejeztette.² A harag és szenvedély egy percze elvakította szegény embert, a ki harczias, nehéz időkben másként annyi higgadságot tanúsított s királyának is annyi szolgálatot tett. Még a tudományok iránt is volt érzéke, mit az is bizonyít, hogy midőn 1551 tavaszán Erdélybe jött Ferdinánd megbízásából Nádasdy Tamás országbíró, Török főispán Sztrigy-melletti táborából régiségekről ír³ neki s leleteket küld számára. S ezen a réven is ápolván a vele kötött barátságot, három évvel később meg támogatását kéri Ferdinánd mellett,⁴ kinek pártjára akart állni.

Ekkor már t. i. Izabella királyné nem lakott Erdélyben, hanem ott bujdosott Sléziában, a cserében kapott Oppelnben s miután annak jövedelméből meg nem élhetett: Lengyelországban, királyi

¹ Bővebben Kropf Lajos, egykorú források alapján Castaldoról írt tanulmányában, a Hadtörténelmi Közlemények 1896. évf. 70—71 l. és tanulmányunk birtokügyi részében *Algyógy* szó alatt.

² Miles Mátyás feljegyzése „Siebenbürgischer Wuerg-Engel“ cz. krónikája (Nagyszében, 1670.) 67. l.

³ Enyingi Thewrek János főispán Nádasdyhoz, Ex castris nostris ad fluvium Iztrigi positis, 1551 június 20-ikán, magyarúl; eredetije az Országos levéltár Nádasdy-levéltárában.

⁴ Hunyadvárából, 1554 decz. 11-ikén írt magyar levele Nádasdyhoz; ugyanott.

öcscsétől kapott váraiban, miután 1551 július 19-ikén sírva aláírta a gyulafejevári államokmányt, melyben lemond országáról és a szent koronáról Ferdinánd javára. Ezt György barát ösztönzésére művelte, de az erdélyiek hamar megbánták tettüket, s mielőtt még a barát áldozatává lett (1551 december 17-ikén) alvinczi várkastélyában a római király embereinek, már azon tanakodtak az erdélyiek, miként lehetne szabadulni a német uralomtól, s visszahozni az idegenből János király fiát anyjával. Sikerült is szándékuk, de csak öt évi várás, keserűség és fáradozás után. Mert e szomorú időszak szenvedéséből Hunyadmegyének is kijutott. Előbb Castaldo Baptista János generális sanyargatta fizetetlen éhező zsoldosaival¹ húsz és fél hónapig a népet és nemességet egyaránt,² mikor pedig az olasz katonai kormányzót végre visszarendelték, Ferdinánd vajdájának kellett engedelmesskedni, adózni és szolgálni a várakban.

Déva várnagya 1519-ben berekszói Hagymási Miklós erdélyi alvajda volt,³ 1551-ben meg hunyadi Literatus Péter és Szalánczi János,⁴ míg utánuk előbb a törökverő Kapitán György lett (1552 január 15-ikétől kezdve,) majd az egri hős öcsce, Dobó Domonkos, de kevés őrséggel, úgy, hogy pl. 1553 őszén (szeptember elsején) mindössze 17 gyalogosa szolgált a várban két tizedes alatt, bár száz «könnyű felszerelésű» lovasa is volt.⁵ Majd Nádasdy ország-

¹ Villey János burgundi kapitány is 100 lovassal szolgálta Castaldo alatt Ferdinánd ügyét, úgy hogy a kincstár régi fizetése fejében már 1500 tallérral tartozván neki, még évek múlva is kéri, hogy legalább 600 tallért adjanak meg belőle: *Praeterea dignetur Maiestas Vestra mandare Ladislao Was, administratori proventuum in Transilvania, ut mihi fiat solutio ordinaria ad numerum centum equitum, cum quo per aliquos annos hucusque Maiestati Vestrae fidelia servitia praestiti, mihi etiam et militibus meis equalis solutio cum illis, qui sunt in Deva semper numeretur.* (Eredetije — praesentirt 25. Januarii 1555 — a bécsi kamarai levéltár Hungarn osztályában.)

² Lásd bővebben a bécsi udvari államlevéltár oklevelei alapján írt „Déva és környéke Castaldo idejében” cz. tanulmányomban; *Évkönyvünk* IX. k. 19—66 l.

³ Gróf Lázár Miklós Erdélyi várak és kastélyok könyve cz. kézirati műve 409. lapján; az Erdélyi Országos Múzeum könyvtárában.

⁴ *Évkönyvünk* XII. k. 157. l.

⁵ Dobó Domonkos számos nyugtája 1553-ból, dévai 100 főnyi lovas őrsége havi zsoldjáról, nyolczszögű gyűrűpecsétjével megerősítve; a Magyar Nemzeti Múzeumi levéltár Dobó-csomagjában. — Ugyanott Déva szó és 367, 1198, illetve 1636 sz. a. 37 drb 1553-iki okmány van „*Devae arcis Transylvaniae, post fata Martinusii occupatae documenta originalia*” czímen.

bíró közbenjárásával¹ (Bánk Pál lemondása folytán) Erdély vice-vajdájává nevezi ki Ferdinánd, s e minőségben érte Déván az a kettős családi gyász, hogy az 1554-ben dühöngő pestis áldozatává lett szeptember közepén hat nap alatt felesége, kis fiával együtt.²

Hunyadnak szintén külön várnagya volt, mivel a főispán már állásánál fogva is gyakran távol tartózkodott. Így találjuk Folti Lászlót, ki a várat Brandenburi György őgróftól 1511 végén kapja fele-jövedelemre Morsina, Monostor és Haczak várkastélyaival együtt, melyek a hunyadi uradalomhoz tartoztak.³ Két év múlva aztán ürögdi Pathócsy Péter követi hivatalában,⁴ viceje lévén Csolnakosi János.⁵ De 1523 elején már szentimrei Literatus András és Bekös János a két várnagy,⁶ és utánuk a lutheranus Scholcz György,⁷ míg 1539-ben Tamási Bernát és Weszei Mihály, kik azonban három év múlva hűtlenség miatt elvesztik tisztjüket,⁸ melyet Ferencz castellanus,⁹ majd gordovai¹⁰ Fánchy János¹¹ vesz át, a ki előbb ideiglenesen Dévát is őrizte. Somogyból ide került előkelő főúr,¹² a ki Pemfflinger Márk szebeni királybíró nővérét vette

¹ E közbenjárásra Dobó Kolozsvárról 1554 februárius 25-ikén írt levelében kérte Nádasdyt; eredetije az O. I. Nádasdy-levéltárában.

² Az 1554 szeptember 14-én elhunyt Dobó Domonkosné (Bajomi Kata) ma is meglevő sírköve rajzát lásd Évkönyvünk IX. k. 72. l.

³ Pesty Frigyes: Krassóvármegye története III. k. 496—7. l.

⁴ Ugyanott, 498. l és Évkönyvünk V. k. 101. l.

⁵ Gróf Kemény József: Transilvania possessionaria cz. kézirati művének hunyadmegyei kötete; az Erdély Országos Múzeum Könyvtárában.

⁶ Évkönyvünk V. k. 104. l. és IX. k. 119. l.

⁷ Évkönyvünk XIII. k. 54. l.

⁸ Ugyanott a X. k. 70. l.

⁹ Így fordul elő 1541 január 14-ikén a sombori táborba gyűlt erdélyi nemesek közt; az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 61. l.

¹⁰ Nemesi előnevét a nagyszebeni városi levéltárban 578. sz. a őrzött „Datum ex arce Hunyadiensis in festo beatorum Viti et Modesti, 1553” keltű leveléből tudjuk, melynek regestája így hangzik: Johannis Fanchy de Gordova, castellani arcis Hunyadiensis literae, ut magistratus Cibiniensis Joannem presbiterum de Pesthyana, nunc Valachorum Transilvaniae episcopum, domino Myrche vaivodae recommendare velit (A család e gordovai ágát Nagy Iván is említi műve IV. k. 115 lapján, de bővebben nem ismeri)

¹¹ Hunyadról 1553 dominica diei Assumptionis Mariae írt latin elismervénye 50 frtról, a Magyar Nemzeti Múzeum törzslevéltárában.

¹² Somogyi alispán volt még 1541 tavaszán; a Hazai okmánytár id. V. k. 443. l.

feleségül, még pedig úgy, hogy Bécsben tartott kézfogóján Ferdinánd is megjelent, esküvőjén meg képviseltette magát,¹ miáltal Török Jánossal is rokonságba jutott, kinek t. i. az anyja volt Pemfflinger-leány. Ez összeköttetések révén a főispánságot is megszerezte magának az interregnum, a német uralom idején; de, hogy felelősséggel senkinek se tartozzék, vonakodott letenni a főispáni esküt, úgy hogy arra — megyénk nemességének panaszára — 1555 tavaszán országgyűlési végzéssel kellett valósággal rászorítani.² Utána Boronkai Gáspár szerenel (1559-ben) várnagyúl említve³ s az lehetett talán Apafy György is, ki az ötvenes években élt a várkastélyban.⁴ Hunyadon különben főesperesség (archidiaconatus) is volt, mely méltóságot 1515-től kezdve egymásután Buzlai Farkas, Stieröchsel István, Tordai Pál, Makray Bálint, Szentpáli Lőrincz, Weröczei Miklós⁵ és maga Csáky Mihály fejevári kánok, a királyné későbbi kancellára is viselte,⁶ míg vice-archidiaconus a mindenkori solymosi plebános volt.⁷ A város birái közül meg 1526-ból ismerjük: Csesztó Lászlót.⁸

Külön kis őrség védte még Branyicskát, melyet Ferdinánd hű szolgálatai jutalmául (1553 június 27-ikén) Kerepovics Miklós⁹ rácz kapitánynak adományozott,¹⁰ meg Illyét, mely a megye hatá-

¹ Esküvője 1534 január 25-én Nyitrán ment végbe; Pemfflinger Márkus és István meghívó-levelét Ferdinándhoz közölte Schuller az id. Archiv 26, k. 561. l.

² Az 1555 április 24-ikén megnyílt székelyvásárhelyi országgyűlés 32. végzése; az Erdélyi országgyűlési emlékek id. I k. 546. l.

³ Évkönyvünk V. k. 121 l.

⁴ Nagymihályi Benedekhez, Mátyáshoz és Jánoshoz címzett magyar levele „Adatott Hunyadon Szent Tamás apostol napján 1545” kelettel (nyolcz sornyi postcriptummal hátlapján) a Magyar Nemzeti Múzeumi törzslévtár „Levelek” borítékában.

⁵ Felsorolva 1503—45 közt Schmidt Vilmosnál: Die Stamburg der Hunyader in Siebenbürgen (Nagyszeben. 1865.) 94 l.

⁶ Említve az 1549 december 29-ikére összehívott székelyvásárhelyi országgyűlés 5. pontjában; az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 296. l.

⁷ Lásd egy 1541-iki oklevélben; Szeredai id. h. 200. l.

⁸ Évkönyvünk V. k. 107. l.

⁹ Aláírása alkalomadtán felhasználható Nádasdy Tamáshoz: Datis in Transilvania, possessione Hodwylag, sabbato ante festum sacrae pentecosten 1555 keltű leveléről; az O. I. Nádasdy-levéltárában.

¹⁰ Branyicskára vonatkozó 1553-iki fratok találhatóak a Magyar Nemzeti Múzeumi levéltárvezek szerinti gyűjteménye 308. 1199 és 1161 sz. a.

rát nyugat felől őrizte.¹ Ekkoriban úgy látszik Dienessy Lászlóé volt, de erőtlén, elhanyagolt állapotban, a miért aztán az ő s a megyei nemesség együttes kérésére az 1555 Szent-György napjára Székelyvásárhelytt megnyílt országgyűlés elrendelte megerősítését, még pedig azzal a határozattal, hogyha Hunyadmegye azévi adója a várkastély helyreállítására elegendő nem lenne, a királyi jövedelmek administratora a költségeket egyebünne fedezze.²

A török azonban nem bántotta Erdélyt Izabella királyné egész távolléte alatt, s midőn fiát végre az 1556 Gergely-napján tartott szászsebesi országgyűlésből a rendek visszahozni határozták, akkor is az öreg Petrovics tört be Lippa felől, hogy a királyfi nevében meghódítsa Gyulafejérvárig az összes útjába eső várakat. Valami nagy ellentállást nem is igen tanúsíthattak, hiszen Dévának — melyet pedig hadi tekintetben Erdély kulcsának tartottak — 1555 nyarán már éjjeli őrnek sem jutott embere, hiába jelent meg a várbán Wass László kincstartó,³ s tartotta a nélkülözőket és jajgatókat jó reménységgel elmaradt zsoldjukért.⁴ Most meg Petrovics bejövetelekor Török János, Pekri Gábor, Dienessy László és Kapitán György «vítatta» a várat s a belészorúlt Bajoni Ferencz, Budaházi János és Farnosi György vitézeit,⁵ kik rövidnap fel is adták a királyfi hűségére; miután Petrovics, a helytartó biztosította Hunyadmegye nemességét, hogy nem terheli meg nagyobb

¹ Illyére vonatkozó iratok ugyanott 1200. sz. a. és 1201. sz. a. egy „Lustratio equitum et peditum in Branchyka, Dewa et Illye” czímen 1543 május 7-ikén eszközölt rendkívül érdekes kimutatás.

² Az erődítési munkálatok vezetésével Dienessy László, Kapitán György és Nagy György bízott meg; lásd az országgyűlési végzések 13. pontjában, az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 542. l.

³ Déváról, 1555 május 15-ikén Miksa főherczeg cseh királyhoz intézett panaszos jelentése a bécsi kamarai levéltár Hungarn osztályában.

⁴ Gyulafejérvárról, 1555 január 30-ikán kelt jelentésében Wass László így ír Ferdinándnak: Quum autem hactenus per eosdem Magnificos dominos Waivodas in finitimis arcibus Sacratissimae Regiae Maiestati Vestrae Hunyadini, Dewae, Illye et Branyichka conservati sunt, milites equites numero trecenti et nonagintaquinque, pedites quoque numero trecenti; quibus ego ob defectum pecuniarum, nisi usque ad 26 diem Novembris dedi solutionem (Eredetiye ugyanott.)

⁵ Filep István tudósítása Filep Demeterhez Illyéről, 1556 február 22-ikén; a Magyar Levelestár I. k. (Pest, 1861.) 179. l.

adóval, mint a többi nemességet.¹ Így aztán, mire Izabella szép ifjúvá fejlődött fiával 1556 őszén Kolozsvárra érve ismét elfoglalta trónját, mindenki meghódolt, csupán a két Dobó állta még az ostromot, csekély őrségével három várban, míg Ferdinánd fel nem menti őket hűségi esküjök alól. Csakhogy az egri hős Szamosujvár átadásakor némi csalárdságot követ el, a miért az országgyűlés visszazárátja, Domokost a moldvaiak Drinápolyba hurczolják, új feleségét és gyermekeit pedig a dévai várba kísérték, hol felnőttek s egykor szabadon éltek.

III.

De megyénk közigazgatásáról és politikai élete egyéb eseményeiről is értesülünk, főleg a rávonatkozó szórványos országgyűlési végzésekből, melyekkel bajait a rendek orvosolni igyekeztek.

Közgyűléseit, congregatioit a vármegyei nemesség a haczaki districusával együtt rendszeren Bácsiban tartotta,² s ott vitatták meg teendőiket. Különösen az orvos, rablók és más gonosztevők ellen volt állandó panasz, mivel leginkább Hunyad- és Zarándmegyékben annyira elszaporodtak, hogy üldöztetésükre — a megyék ereje már elegendő nem lévén — az 1550 február 2-ikán megnyílt kolozsvári országgyűlés Petrovicsot, a temesi főispánt rendelte ki.³ De kergettetésük még egy év múlva is tartott, mert egész megszokott látvány volt, miként rabolják ki a latrok az udvarházakat, miként korbácsolják s viszik akasztani a nemeseket s harácsolják el a szultán évi adójába gyűjtött pénzt; úgyannyira, hogy e tények hallatára az 1551 május 8-iki országgyűlésen a rendek kijelentették, hogy inkább mind egy szálíg meghalnak mintsem szabadságukat gy meggyalázni engedjék. Erős elhatározásuknak lett is foganatja, mert az év utolsó napján Székelyvásárhelyt tartott országgyűlésen szabályrendeletet alkottak „az orvos kergetésének módjai”-ról, kimondván, hogy „minden vármegyében választassék tizenkét nemes

¹ Erről az 1556 augusztus 10-iki kolozsvári országgyűlésen esett szó; az Erdélyi országgyűlési emlékek id. I. k. 585. l.

² Ezt a nagyszebeni városi levéltárban 530. sz. a. őrzött „Datum ex loco congregationis nostrae Bachy, feria tertia ante festum beatorum Philippi et Jacobi apostolorum, Anno Domini 1549” keltű oklevélből is tudjuk, melyben „comitatus Hunyadiensis et districtus de Haczak” Várhelyi Mihálynak ajánló levelet ad. állit ki

³ Hatodik végzése; az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 304. és 32.5 l.

ember, esködtek, kik ahhoz tudósok, hogy az gonosztevőket ki tudják az egyebek között keresni. És ezeket oly titkon szerezzék az espán, hogy ők maguk se értsék egymást, melyik esködött s melyik nem. Ezek továbbá oly titkon cselekedjenek, hogy ne sok ember értse, hogy ők, az esködtek az gonosztevőktől valami kárt ne valljanak. Az esküdtek dolga volt kinyomozni falvanként a gonosztevőket s bejövén «az szék napjára» bevallani s beíratni az «szék dejákjának, hol mit érthetnek,» anélkül, hogy egyik a másíkról tudna. A főispán aztán köteles volt e jegyzékkel kimenni a megjelölt helyekre s ott «nem válogatván, hanem rend szerént, a mint az regestomba vagy on el járjon, kit hol találhat és kaphat felakaszsa.» Gonosztevőknek vétek a «házégetők, álpénz-verők, álpénzzel kereskedők, két nejük, vagy két feleségük, nyilvánvaló paráznák és mind effélék, kikért embereket megszoktak büntetni.» De az erkölcsök romlottságáról legjobban tanuskodik a büntetés mértéke, mely akasztást rendel «minden eleven állatért, akármi névvel az neveztesse: lóért, ökörért és egyéb tehén-baromért, juhért, disznóért, méhéért, szölleért; fel ne akasztassanak azonban tyúkért, kertbeli veteményért, gyümölcsért és egyéb eféle aprólékért, hanem megveretessenek.» A drákói szigort azonban csak azokkal éreztessék, a «kik két esztendőttől fogva éltenek ez féle gonoszságokban» s nem volt szabad kiadni azokat, a kik javultak, s az eltelt két év alatt nem vétkeztek. Jog- és művelődéstörténeti szempontból jellemző még az a pont is, hogy «az oláh az magyart vagy szászt ki ne adhassa, de az magyar vagy szász az oláhot kiadhassa» az esküdteknek.¹

Csakhogymég nem is foganatosíthatták kellően e szigorú rendszabályokat, mikor újabb csapás érte vármegyénket: Castaldo kora, melyet nemcsak éhezé zsoldosainak dülása tett emlékezetessé, hanem a váratlan oláh-rácztetelepülés is, mely megyénkz zúdult. Ez úgy történt, hogy a török meg akarván bosszúlni Ferdinándon Erdély elfoglalását, Délmagyarországba csapott, s bevezén két népesebb városát: Lugost és Karánsebest, azok lakói az egész temesi vidék népességével átmenekültek hozzánk. Kapitán György ugyan igyekezett őket (1552 augusztus elején) Jófé és környéke népével feltartóztatni a határon. De mit tehettek ezzel a hordával szemben,

¹ Ez érdekes, magyarnyelvű szabályrendelet ugyanott, a 394–395. lapon.

mely asszonyostól, szolgálástól és háznépestől mintegy 100,000 főre rugott s 13,000 szekeren lepte el megyénket.¹ Nyomukban üldöző törökök is jöttek, úgy hogy ez az említett három csapás annyira tönkretette, elnéptelenítette Hunyadmegyét, hogy az 1553 januárius 20-ikán Kolozsvárt tartott országgyűlés jobbágyainak új összeírását rendelte el, váraiknak lőszerrel való ellátását pedig Barcsay Andrásra bízta.² S részint a szegénység miatt s részint mivel a lakosság sokat dolgozott Dobó Domokos vezetésével a dévai vár megerősítésén, az 1555 április 24-iki vásárhelyi országgyűlés megengedte, hogy Hunyadmegyében a rendes 99 dénárnyi adó helyett portánként csak 75 dénárt szedhessenek³ és fizessenek Kenderessy Péternek, ki azzal az adóval aztán a vajdának tartozik elszámolni,⁴ mely kiváltsággal, t. i. hogy az administrator bárhol állíthasson exactort, ősi szokás szerint csakis Hunyadmegye birt.⁵ De azért így is hallszottak panaszok egyfelől a nemesség részéről Fánchy hatalmaskodásai miatt, másfelől a szászvárosiak és egyéb szászok ellen, kik a hunyadmegyeieket — a régi szokás ellenére — szabad legeltetési jogaikban háborgatták.⁶

Hogy pedig rajzunk teljes legyen s felöleljünk valamennyi adatot, mely Hunyadmegyének 1511—1559 közti történetére felkutatható, összeállítottuk az alábbiakban községenként, miképen változtak az egyes birtokok és falvak birtokosai, a mi egyúttal arról is képet nyújt, hogy a megyei nemesség és közbirtokosság miként hullámozott és váltakozott vidékenként e félszázadban: kihalás, örökösödés, vagy bevándorlás folytán.

Abucsán 1542-ben nemesi curiája van hunyadi Literatus Péter dévai várnagynak.

(Mike: Erdélyi helyiségek.⁷)

¹ Bővebben id. Castaldo-tanulmányom 23. és 38. lapján.

² Az Erdélyi országgyűlési emlékek I. k. 438—439. l.

³ Az id. országgyűlés 33. végzése szerint; ugyanott, 546. l.

⁴ Említve az 1555 decz. 23-iki vásárhelyi országgyűlésen; u. o. 551. l.

⁵ Az 1555 április 24-iki országgyűlés 43. pontjában; ugyanott, 548. l.

⁶ Ugyanott a 7—9. végzésben; az 540—541. l.

⁷ Néhai Mike Sándor ily című nagy kézírati műve az Erdélyi Országos Múzeum könyvtárában.

Aldiód, Homoród, Bozes, Bakonya, Cseb, Nádasd, Tekerő, Poján, Rejtekm-almás, Kis-almás, Volya, Balsa, Erdőfalva és Máda birtokát, továbbá a Galod, Trefa, Almás, Roskán, Csikmó és Terek határában fekvő portiokat 1511 őszén szerzi meg Szobi Mihály és neje Zsófia, néhai losonezi Dezsőfi László leánya, podmanini Podmaniczki Jánostól.

(Kemény: Appendix Dipl. Trans.¹ VIII. k. 149. 1.)

Al-Diód birtokát János királytól 1537 végén Werbőczy István kancellár kapja.

(Kun,² Évkönyvünk X. k. 73. 1.)

Algyógyot nemesi curiájával s a hozzátartozó alábbi birtokokkal: Glod, Nagy-almás, Nádasd, Balsa, Erdőfalva, Bakonya, Homoród, Roskán, Cseb, Bozes, Renget, Máda, Nyirmező, Tekerő, Retek-almás, Woie, Pojána és Porkura, valamint a Csikmó és Kis-almás határában volt portiokat, melyeket I. Ferdinánd király Kun Lázártól elfoglalt azért, mivel ő 1550 őszén, midőn a budai basa Erdélybe tört a moldvai és havasalföldi seregekkel, s azoknak ő „hazája s egész Erdélyország kárára“ élelmi szert adott s velük érintkezett, s azáltal hűtlenségbe esett — 1551 aug. 10-én malomvizi Kendefi Jánosnak adományozza 15.000 forint ellenében, mivel ő a „lázasdók“ (vagyis Izabella királyné pártján lévők) izgatása daczára hű volt iránta, sőt Kocz-várában levő anyját, feleségét és gyermekeit távollétében a zsellérek a várral együtt elfoglalván, ő 25.000 forint váltságon szerezte vissza, királya iránti hűségét tanusítván.

(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VII. k. 17. 1.)

Bácsfalva, Kis-Bós, Milesd birtokát és Branyicska negyed-részét 1537 tavaszán veszi meg brancsikai Horváth Bertalan.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 72. 1.)

Barcsa és *Sálfalva* felét, Török, Csikmó, Alsó- és Felső-Városvize, Ludas, Putinel és Kosztesd harmadát 1554-ben szerzi

¹ Gróf Kemény József három sorozatból álló „Diplomatarium Transsilvaniae“ cz. sokkötetes kézírati nagybecsű műve az Erdélyi Országos Muzeum könyvtárában.

² Kun Róbert volt titkárunk hagyatékában talált regesztákat magam rendeztem és adtam ki „Oklevelek és kivonatok az Országos levéltárból“ czímen Évkönyvünk X. k. 71—102. lapján.

meg Kéméendi György, de többi része Sálfalvi Pál halálával a koronára szállott; és Baresay András, úgy látszik, csak kisebb felét bírta. (Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l. és Pesty Frigyes: A szörényi bánság története 271. l.)

Benczencz 1520-ban Haranglábi Elek kezére jut, ellenmondván beiktatásának Horváth Gáspár.

(Kemény: Transilvania possessionaria.¹)

Branyicska 1532-ben brancsikai Horvát Bertalané, majd Martinuzzi György baráté, kinek megöletése után (1551 végén) Castaldo tábornok Csáki Pálnak és Dobai Jánosnak adta, miután Szamosujvárt 4000 forintért átengedték.

(Egykorú jelentés Engel: Geschichte des ungrischen Reichs III. k. 14. l.)

Branyicskát, Bikó, Németi, Kis- és Nagy-Kaján, Pusztalalva, Nagy- és Kis-Besán, Hosszúliget, Pokura, Gyalakuta, Valealunga, Dealumare, Csornavize, Oláh-Bós, Kis-Bós és Furkora birtokrészeivel együtt György barát kincstartó szerzi meg 1549-ben, Horváth Bertalan halálakor.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Oláh-Brettye 1555-ig Márgay Menyhárté volt, a Jó- és a Pokolvalcsa, Baczalár, Gonczága és Kovráth területén lévő portiókkal együtt, de minthogy Petrovics Péter és Izabella királyné pártjához tartozott, az erdélyi vajdák elfoglalták és Dobó Domokos alvajdának adományozták.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 76. l.)

Csarna vasbányái birtokába 1535 elején helyezik be galaczi More Pétert, Jánost, Lászlót, Kristófot, Csarna Mihályt és Ferenczet.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 71. l.)

Csereczel 1547-ben a Kristyóri Jánosé, Illyésé és Mihályé, **Kristyór** és **Zdrapcz** községekkel együtt, melyeknek birtokába Ribicezi András, Berten Pál és Brádi János jelenlétében iktatták be őket, ellenmondván: Berten István és abrudbányai Vajda Jakab.

(Kemény: Transilvania possessionaria és Dipl. Trans. 4. k. 369. l.)

¹ Kemény József e másik nagy kézírati gyűjteménye vármegyék szerinti kötetekbe foglalva, szintén az Erdélyi Országos Múzeum könyvtárának tulajdona.)

Csikmó 1515-ben jutott korlátkői Buthani Péter kezére, Terek, Felső-Városvize, Bután, Lugesd, Kosztesd, Putinál, Alsó-Diód, Cseb, Alsó-Felső-Keseth és Oklos birtokával, valamint a zarándmegyei Talpas-on egy nemesi curiával együtt; miután főbirtoka a küiküllő-megyei Bényén volt, s ekkor egyúttal Fejér vármegyében is kapott vagy örökölt egy csomó birtokot, s így Hunyadmegye egyik leg-vagyonosabb birtokosává vált.

(Kemény: Transilvania possessionaria.)

Fejérhegyaljai szőlőjét 1531-ben hosdái Antalfi János zálogba adja saját leányának Veronikának, Pethő Ferencznének.

(Sólyom,¹ Évkönyvünk V. k. 108. l.)

Fejérvíz egy részét, Ohában földet, Bajesden szőlőt kapják 1559 körül Izabella királynétól: Dragman Sztojka, Popa István, Mihály Miklós és fejérvízi Grama Pál nemesek, „cum jure regio“ új adományként.

(Kemény: Transilvania possessionária.)

Felső Farkadint nemesi curiájával More István magtalan halála folytán Ohába öt jobbágytelkével együtt 1537 tavaszán nyeri adományul János királytól Maczesdi János és Péter, de kénytelenek kiváltani karánsebesi Gyurma Györgytől és testvérétől.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 72—3. l.)

Fintóág, Havas, Határ, Alsó- és Felső-Lapugy birtoka 1550-ben jófői Basi János kezére jut.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Harói birtokos 1535-ben Pestesi Lázár, de contradikál ellene Szunyog Tamás kis fia, György.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 71. l.)

Hátszegen házat és birtokot szerez 1554-ben Apáthi Mihály.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Hosdái atyai örökségét 1516 elején Hosdái Anna, Brancsikai Mihályné zálogba veti 9 forintért.

(Sólyom, Évkönyvünk V. k. 102. l.)

Hosdát határában *Sósszék* nevű szénarétjét 1526-ban elzálogosítja Therek Pál 3 forinton Hosdái Imrének.

(Sólyom, Évkönyvünk V. k. 107. l.)

¹ Dr. Sólyom-Fekete Ferencz becses oklevél-sorozatából, Évkönyvünk V. k. 81—131. l.

Hosdátí osztozó birtokosok 1548-ban : Literatus Lukács, Gálfi Bálint, Nagy Ferencz, Pethő Mihály, Biró Mihály, Bakó Balázs, Jakab, János, Ferencz és Pál, Antalfi László, Imrefi Antal és Gergely, Hosdátí Péter és Mátyás.

(Sólyom, Évkönyvünk V. k. 110. l.)

Hunyadvárához tartozó *Birz* és a Fejérvíz közelében levő *Thulya* birtokába II. Ulászló király rendeletére 1515 nyarán iktatja be a gyulafejevári káptalan Török Gáspárt s testvéreit : Miklóst és Ivánt.

(Kemény : Dipl. Trans. IV. k. 151. l.)

Iklód területén levő portiojukat 1552-ben szentgyörgyi Varju György és János 15 frton adják el Ombozi Miklósnak.

(Kún, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Jófő régi kiváltságait, adómentességét, valamint azt a jogát, hogy a dévaiak ott sót, bort ne árulhassanak, Szapolyai János erdélyi vajda 1515 elején erősíti meg : felpeszesi Bánya György kérésére.

(Kemény : Appendix Dipl. Trans. VIII. k. 196. l.)

Jófő Mátyás királytól 1475-ben, II. Ulászlótól 1492-ben és Szapolyai János erdélyi vajdától 1515-ben nyert immunitása privilegiáumait I. Ferdinánd király 1552 tavaszán megerősíti.

(Kemény : Appendix Dipl. Trans. X. k. 134. l.)

Kajanel 1518-ban kalyáni Dániel László magvaszakadtával a fiscusra szállott.

(Mike : Erdélyi helyiségek.)

Kaporló 1529-ben lugosi Vajda György és Miklóse Poganesd, Fagyat, Baja birtokával együtt.

(Kún, Évkönyvünk X. k. 71. l.)

Kéménd, Bánpaták, Veremága 1538-ban a kémendi Pappcsaládé.

(Kún, Évkönyvünk X. k. 73. l.)

*Kerekharaszt*on 1510-ben szőlője van hosdátí Bakó Bálintnak és Hosdátí Imrének ; de 1549-ben ennek utódja Bakó Jakab Antalfi Benedeknek engedi át.

(Sólyom, Évkönyvünk V. k. 101. és 116. l.)

Kernyesd 1514-ben Kernyesdi Miklósé, Poklisa, Füzees, Galacz és Poján határában levő földeivel s utódai bírják még 1547-ben is.
(Böjthe műve¹ 21. l.)

Mácsó, Berekte és Plop birtokán 1536 végén osztoznak meg néhai Kendefi László gyermekei: Gáspár, Boldizsár, Miklós, Ferencz, János, Mihály, Anna, Frusina és Borbála.
(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VI. k. 251. l.)

Malajesd, Felső- és Alsó-Szálláspataka, Ohába-Zentgurguluj, Morar, Ohába-Moraruluj, Dzsemena, Liváza, Kis-Bár, Krivádia és Merisor birtokát János király hozzájárulásával 1537 tavaszán örökölték néhai szálláspataki Szerecsen János leányai: Anna, Jadviga, Drusianna és Dorottya.
(Kemény: Appendix Dipl. Trans. X. k. 15. l.)

Malomvíz egy részét 1531-ben Baresai Pál mester secretarius kapja János királytól, mintán Kenderesi Lászlótól hűtlensége miatt elvette.
(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VI. k. 171. l.)

Két év múlva azonban elhalálozván, fia: Baresai László örökölte, de a Kenderesiék atyafisága perrel támadta meg.
(Ugyanott, 203. l.)

Merisor 1543-ban lesneki Dobrai Istváné.
(Kún, Évkönyvünk X. k. 74. l.)

Németi, Nagy- és Kis-Kaján, Meződ, Hosszúliget, Nagy-Besán, Kőfalu és Pusztafalu 1537-ben Nemes Jánosé; de galaczi More Péter erőszakkal elfoglalta s 1548-ban törvény útján kérte vissza őket.
(Kún, Évkönyvünk X. k. 72 és 74. l.)

Rákosdi birtokát 1523-ban rákosdi Császár Péter rákosdi nemes Bányász Istvánnak 4 frt és 40 dénárért elzálogosítja.
(Sólyom, Évkönyvünk V. k. 104. l.)

Rápolt, Oláh-Rápolt másként Tótfalu, Bulbuk és Bokaj birtokát bokaji Macskási Gáspár két fia: János és György magvaszakadtával 1535-ben Tárnok Eufrozina, Gerlistyei Miklósné, néhai rápolti Tárnok Péterné és Gyulai Mihályné, néhai Balai Barnabás leánya: Anna szerzi meg.
(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VI. k. 233. l.)

¹ Böjthe Ödön ref. pap: Hunyadmegye Sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtokviszonyokra; Budapest, 1891.

De Gerlistyei Miklós nemsokára elhalván, birtokain 1536 tavaszán özvegye Tárnok Eufrozina és két nővére: Anna, Gyulai Mihályné, meg Kata, Baládfi Andrásné osztoztak.

(Ugyanott 255. l.)

*Rápol*t, Tótfalu, Orosz, Csikmó, Felső- és Alsó-Városvize, Piskincz, Bután, Ludesd, Putinel, Felső- és Alsó-Kosztid, Bozsoród, Felső- és Alsó-Ohába, Kalán, Szaecsal, Nádasd, Arany, Karpinesd és Kis-Oklos birtokát 1535-ben Bozzai Benedek kapja János királytól.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 71. l.)

Russ 1520-ban Macskási Gáspáré.

(Böjthe műve 30. l.)

Russor határában lévő három jobbágytelkét seréli Russor János és neje: Kenderesi Veronika 1551 tavaszán 100 forinton eladja zeykfalvi Zeyk Istvánnak.

(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VII. k. 25. l.)

Serél és Riursor békés birtokában Riursori Lászlót és fiát Jánost 1518 nov. 10-én II. Lajos király „nova donatio“ czímen megerősíti.

(Kemény: Appendix Dipl. Trans. IX. k. 27. l.)

Serél és Russor határában fekvő birtokrészét Izabella királyné engedélyével gyerőmonostori Kemény János 1551 tavaszán 822 frton eladta Russor Jánosnak és seréli Pap Györgynek.

(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VII. 13. l. és Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Solymos, Berekszó, Nagyág, Csértés, Bófalva, Toplicza, Füzesd, Nyavalyásfalva, Keeskedága és Burjánfalva birtokára 1551-ben malomvizi Kendefi János Ferdinánd királytól új adományt nyer.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 75. l.)

Alsó- Felső-Szálláspatak és *Malajesd* birtokán 1514 május elején osztoztak meg rokonuk, Szentgyörgyi Dénes fiutódok nélkül való halála után: Szálláspataki Kenderes, Jakab és László, másfelől osztozó testvérei: szálláspataki Szerecsen János és Mihály s ennek felesége Ankó, az elhalt Szentgyörgyi Dénes leánya.

(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VI. k. 9. l.)

Szászváros erdejét a hunyadmegyei nemesek pusztítani kezdvén, Izabella királyné 1551 tavaszán jogtiszteletre inti a vármegyét.

(Kemény: Dipl. Trans. Suppl. VII. k. 21. l.)

Szentgyörgyön lévő sessio-földjét 25 frton adta el 1547-ben Dédácsi Péter Boncza Pálnak.

(Kun, Évkönyvünk X. k. 74. l.)

Sztrigyfalu vagy Plopen 1520-ban Lónyai János birtoka.

(Böjthe műve 27. l.)

Ujfalu, másként Vajdék birtokát 1532-ben kapja ezer frton János királytól Gyulai Mihály, aulicusa.

(Kemény: Notitia archivi capituli Albensis I. k. 207. l.)

Két év múlva megerősíti benne, de bár 1537-ben Gyulai meghalt, a szászvárosiak végleg csak 1550-ben tudták a falut örökösétől visszaváltani.

(Amlacher id. műve 107 és 120. l.)

*

Ime ennyi hunyadmegyei vonatkozása van Izabella királynénak, s végezetül még csak azt jegyezhetjük fel, hogy 1559 szeptember 15-ikén bekövetkezett haláláig tanácsosai közt találjuk megyénk területéről: Pestessy Andrást (György barát mellé rendelve),¹ enyingi Török Jánost, Kerepovics Miklóst és Szalánczy Jánost, környezetében (1542-ben) galaczi More Pétert, mint a fejevári káptalan jóvedelmeinek kezelőjét, udvari leányai közt pedig Ponori Katust.² És a királyné nevéhez fűződik az a történeti adat is, hogy felismervén az algyógyi hőforrások gyógyító hatását, ő építette oda az első fürdőt, hova gyakran átkocsizott fejevári palotájából üdülni, fürödni; miként azt később a többi erdélyi fejedelmek is megtették.

¹ Az 1542 márczius 29-ikén tartott tordai országgyűlésből; Erdélyi országgyűlési emlékek, I. k. 85. l.

² A mit e tanulmány folyamán nem idézek, azt „Izabella királyné“ cz. munkámból (Bpest, 1901; 8-r. 516 l.) használom fel, hol apróra megtalálható minden adat és állítás forrása és helye.

353/1949.

۲۲۹ ۶۵۵

